

SZABÓ ÉVA

Andreánszky István életútja

Az 1947/48, majd az 1956 utáni magyar szociáldemokrata emigráció tevékenységét a sokszínűség, az elkülönülés jellemezte – és az igen heves viták a különféle csoportok között. A Peyer Károly, illetve a Bán Antal (majd Szélig Imre, Kéthly Anna) nevével fémjelzett szervezetek mellett az ötvenes évektől létezett egy kisebb csoportosulás is: a „balszárnyé”, a „függetleneké”. Ez utóbbinak lett egyik vezetője a Kassák Lajos Munka-körétől indult Andreánszky István.

Személyének, tevékenységének megítélése ellentmondásos: van, aki kombattáns baloldaliságát hangsúlyozza, más inkább cikcakkos életútját. Az előbbi ábrázolásban a hangsúly a demokratikus-szocialista alternatíva keresésén van, amely Andreánszkyt és a szociáldemokrata emigráció „balszárnyát” egyaránt jellemezte. Az utóbbiban az tűnik fontosnak, hogy emigránsélete egy szakaszában „keresztény és nemzeti alapon álló szocialista” volt és kapcsolatot tartott kisbarnaki Farkas Ferenc tábornokkal, illetve az általa vezetett Magyar Szabadság Mozgalommal.¹

De hát ki is volt Andreánszky István? Ha egyetlen mondatra kell jellemezni, akkor – az ő értéksorrendjében – azt mondhatom, hogy humanista, magyar demokrata, szocialista újságíró volt. Amint egy halála évében írt levelében fogalmazott: „A szocializmus ideál és program a szociális

¹ JEMNITZ János: A magyar szociáldemokrata emigráció balszárnya 1956-ban, október 23. előtt. *Múltunk*, 1993/1. 137.; BÖLCSFÖLDI Andor: Észrevételek Jemnitz János forrásközléséhez. Uo. 1993/4. 156.; ERŐSS Ferenc: Helyreigazító sorok Bölcsföldi Andor „észrevételek” című írásához. Uo. 1994/3. 118. – A Kéthly vezette szociáldemokrata párt 1973-as Szociáldemokrata Alternatívája célként szintén a demokratikus szocializmust nevezte meg. Lásd: Szociáldemokrata Alternatíva – 1973. Közli: BALOGH Sándor. Uo. 1991/2–3. 228–243.

jólét megteremtésére, a dolgozó ember boldogulására, a nemzetek egymás közötti harmóniájára, a békéért és a szabadságért.”²

*

Az Andreánszky nemesi család; nemességét a 13. századtól eredeztetik. Tagjai főleg földműveléssel és szőlőtermesztéssel foglalkoztak, ám közülük sokan a tanítói, papi pályán tevékenykedtek. A 20. században a rokonságból kikerült akadémikus, újságíró, és többen tagjai voltak a Horthy-adminisztrációnak. Néhányan a második világháború után Nyugat-Európában, illetve Amerikában telepedtek le. Andreánszky István büszke volt a családjára, őseire, akik közül többeket a magyar szabadsághüldelmek hőseiként tisztelt, s távolabbi rokonaival is levelezett.³

Andreánszky István édesapja, Andreánszky Ödön (1878–1956) hatgyermekes családban született és pénzügyőri szemlésként dolgozott; édesanyja, Vágó Jolán (1890–1963) a gálócsi református lelkész negyedik gyermeke volt. 1910. szeptember 15-én kötöttek házasságot. A család 1920-ig minden valószínűség szerint Zemplén megyében, a Laborc völgyében található Mezőlaborcon, az akkori Magyarország északkeleti határán élt (ma kisváros Szlovákiában), majd a trianoni békeszerződés követően Sárospatakra, illetve Tiszakarádra költözött. Andreánszky Ödön 1922. március 1-jén az 1921. évi XXXIII. tc. rendelkezéseinek megfelelően bejelentette igényét a magyar állampolgárságra, s ezt a belügyminisztérium 1927. április 25-én igazolta.

Andreánszky István Mezőlaborcon született 1911. június 17-én.⁴ Itt élt át az első világháborút, majd a forradalmak eseményeit. Élményeit *Vers gyermekéveinkről* címmel örökítette meg a *Munka* hasábjain, valamint *50 év múltán: Egy magyar szociáldemokrata így látja a Magyar Tanácsköztársaságot* című cikkében.⁵ A trianoni békeszerződés következményei, a család megpróbáltatásai fokozták érzékenységét a körülötte zajló társadalmi, politikai eseményekre. Bár alig 10-12 éves lehetett, amikor Tiszakarádra költöztek, soha nem felejtette el szülőföldjét. Több cikkében is megidézte, megfestette a kárpátaljai táj szépségét, az ott lakó embereket. Több tanulmányt is írt Kárpátalja fontosságáról, valamint 20. századi történetéről.⁶

² Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (a továbbiakban: PIL) 938. f. 1/224. ő. e.

³ Az Andreánszky családról lásd uo. f. 1/1–7. ő. e.

⁴ Három leánytestvére volt: Jolán 1914. június 8-án, Sarolta 1916. február 3-án, Ilona 1920. október 6-án született.

⁵ *Munka*, 1934/36. 1046.; *Szocialista Forradalomért*, 1969. március.

⁶ PIL 938. f. 1/103. 382. ő. e.; Verhovina. *Munka*, 1939/64. 2218.; A hazatérő Kárpátalja. *Népszava*, 1939. március 17.; Kárpátalja gazdasági kincsei. Uo. 1939. április 2.; Kárpátalja. Uo. 1939. május 7.; Ruszin és

A családi hagyományoknak megfelelően a sárospataki református gimnáziumban folytatta tanulmányait. Hamarosan megismerkedett Maxim Gorkij és Kassák Lajos műveivel, s ez a két író egész életében nagy hatással volt rá.

Sárospataki éveiről így emlékezett: „A kollégiumkert meg a temetőkert öreg fái között találkoztunk naponta. Borzashajúak voltunk, nem kötötünk nyakkendőt, és mindenre, ami nem találkozott a mi álláspontunkkal, fölényes, legyintő kézmozdulatot tettünk. Akkoriban olvastuk Kassáktól az *Egy ember életét* és kézről kézre adtuk, sőt megrendeltük az író minden könyvét, és becsempésztük az önképzőkör könyvtárába. Ezt tettük sok szocialista író könyvével. Kassák önéletrajza nagy hatással volt ránk. Szűknek éreztem az iskolafalakat... csavarogni fogok az emberek között. Megismerem az embereket, a népeket, a világot” – idézte föl kamaszkori vágyait.⁷

Élete végéig kötődött a kollégiumhoz, a gimnáziumhoz. „Évtizedek múlása és a messzeség kilométerekben engem változatlanul közelségben tart Sárospatakhoz és az öreg iskolához, melynek nagynevű tanárai és kimagasló tanítványai az egész magyar élet területére kihatóan sokat adtak, és a szellemük mindig a fejlődés vonalán munkált, a haladás útján [...azért], hogy Magyarország ne legyen test lélek nélkül, [a] rossz társadalmi viszonyok kiküszöbölésén munkálkodtak” – írta dr. Sós Istvánénak a kollégium alapításának négyszázadik évfordulójára.⁸

Világjáró terveit igyekezett hamar megvalósítani. Első útja Franciaországba, Párizsba vezetett. 1930 novemberében innen írta édesanyjának megnyugtató és lelkes sorait. Eljutott Strasbourgba és Marseille-be is. Valószínű, hogy saját útjának hangulatát is érzékeltette a *Népszavában* 1939. szeptember 3-án *Kelet-Európa gyermekei* című cikkében.

A harmincas években Magyarországon egyre népszerűbb lett a falukutatás. „A mi diákvárosunkban is az ifjúság ekkor fordult a parasztok

magyar kultúra találkozója az ungvári művészeti hetek első napján. Uo. 1941. május 22.; Három ruszin költő. Uo. 1943. május 2.; Kárpátalja kulturális helyzetéről. Uo. 1943. október 27.; Ahol a huculok élnek. Uo. 1943. október 28.; Értékek Kárpátalja népében és földjében. Uo. 1943. november 3.; Földről és szerelemről, jó és rossz emberekről vallanak a ruszin írók. Uo. 1943. november 7.

⁷ *Kassák hatvanadik születésnapjára*. 1947. március 21. H. n. 5. Az *Egy ember élete* kötetei 1928–1932 (I–VI.) és 1935–1939 (VII–VIII.) között jelentek meg.

⁸ PIL 938. f. 1/99. 102., 111. ó. e. Iskolájá fontosságát jól mutatja, hogy könyvei ma a Sárospataki Kollégium könyvtárát gazdagítják. Iskolatársaival, osztálytársaival való barátsága végigkísérte életét. Iskolájáról írásaiban is megemlékezett. Néphangverseny Sárospatakon. *Népszava*, 1942. június 10.; Sárospataki találkozás. Uo. 1946. augusztus 13.; A pataki temetőben. Uo. 1946. augusztus 20. PIL 938. f. 1/99., 102. 111. ó. e.

és a munkások élete felé. Kijártunk a falvakba, és kapcsolatot kerestünk velük. Egészen fiatalon éreztük, az ő dolgozó életüket kell jobbra, emberibbé tenni, ha azt akarjuk, hogy Magyarország emberségesebb, boldogabb legyen”⁹ – írta Andreánszky első publikált írása kapcsán, amely Kassák Lajos *Munka* című folyóiratában jelent meg, és a falukutatók munkáinak hatását mutatja. „Valamelyik diákkonferenciáról hazatérőben az egyik pajtásunk Pestről magával hozta Kassák folyóiratát, a *Munkát*. Rávetettük magunkat a *Munkára*, elolvastuk minden sorát, és elhatároztam, írok én is a lapba. Húszéves fiatalember voltam. Feljöttem Budapestre, és Angyalföld kapujában a Bulcsú utcában becsöngettem Kassák Lajoshoz [...] Aznap este a Simplon kávéházban találkoztam a Munka-kör tagjaival, fiatal munkásokkal és szocialista intellektüellekkel. Ott volt a Munka-kör szerkesztő gárdájából Gró Lajos, Nádass József és Nádass Endre. Kassák meg Nádass azt mondta, írjam meg az ibrányi parasztok kommunisztikus szektásainak életét, úgy, amint élnek, és amint az élet és a hatóságok gyötrik őket.” Az írás 1932-ben jelent meg, nem kis feltűnést keltett. Az ibrányi parasztok ugyanis kis parcelláikat közösen művelték, traktort vásároltak, összefogtak, hogy könnyítsenek létükön. Biblikus munkaközösségben éltek, mint egy vallási szekta tagjai. Később a hatósági üldözés áldozatai lettek.¹⁰

Andreánszky ettől kezdve rendszeres írója a *Munkának*. Megjelent cikkei, versei főleg a paraszti életformáról igyekeztek képet adni.

Kassák Lajos nem múló hatással volt a fiatalemberre – nemcsak könyvei, folyóirata, hanem a személyisége is. Kapcsolatuk nem maradt meg a szerkesztő és a szerző munkakapcsolatának keretében. Andreánszky részt vett a Munka-kör tevékenységében is, Kassák könyveit és lapját vidéken terjesztette. Barátságukat jelzi, hogy Kassák *Akik eltévedtek* című könyvében a szőke, szelíd, humanista, fiatal költő-forradalmár alakját róla mintázta. E barátságot csak elmélyítette, hogy Andreánszky István feleséget is a Munka-kör tagjai közül választott Wolf Mária Erzsébet személyében, akinek házassági tanúja Kassák volt. (Az 1940. május 11-én megkötött házasság azonban nem bizonyult tartósnak. Az asszony 1947-ben Londonban telepedett le, s 1948-ban hivatalosan is elváltak.)

1948-tól mintegy tíz év szünet következett be Kassák Lajos és Andreánszky István kapcsolatában. Andreánszky külföldön élt, Kassák

⁹ Kassák hatvanadik születésnapjára. I. m. 5.

¹⁰ *Munka*, 1932/26. 745–748.; *Az ibrányi felekezeten kívüliek hitének keletkezése és élettörténete*. Írta: KATÓ István gyűlekezetvezető. Ibrány, 1934. Wohlberg nyomda, Debrecen. (A könyvecskét utóbb betiltották. Tartalmát lásd PIL 938. f. 1/100. ó. é.)

Lajos pedig Budapesten, ahogy ő megfogalmazta, „több mint nyolc évig teljes némaságra kárhoztatva”. Ezt a szünetet változatlan barátságot tanúsító levelezés váltotta fel 1959-től. A levelek irodalomról, művészetről, Kassák kiállításairól szóltak. Kassák írásra biztatta Andreánszky Istvánt, aki ebben az időben éppen arról panaszkodott, hogy „tollából elfogyott a tinta”. „De nem tudom megérteni, hogy miért kapcsolódott ki teljesen az írói pálya vonalából – írta Kassák –, hiszen írni nem akarát, hanem szenvedély kérdése. Ezt a szenvedélyességet elárulja leveleiben.”

Andreánszky, ha lehetősége nyílt rá, ismertette Kassák könyveit, munkásságát, sőt, bár nem túlzottan kedvelte Kassák képeit, készségesen segítette őt a festékek beszerzésében. Keserűen vette tudomásul, hogy Kassák halálakor nem tudott megemlékezni róla, nem méltathatta munkásságát. Ezt a hiányérzetét pótolta a *Levél az Új Írás*hoz című dolgozatában, amely 1972-ben jelent meg Párizsban a *Szocialista Forradalomért* néven kiadott lapban.¹¹ Barátsága, levelezése Kassák halálát követően Kassák Klárral, Kassák feleségével továbbra is fennmaradt.

*

Andreánszky gimnáziumi tanulmányait befejezve Budapesten beiratkozott a Színművészeti Akadémiára. A Hársfa utcai protestáns diákotthonban együtt lakott többek között Olt Károllyal, Kovács Imrével, Hincz Gyulával, és ott ismerkedett meg Fábián Dániellel, aki a Bartha Miklós Társaság elnöke volt.

Szinte szükségszerű, hogy bekapcsolódott a Kelet-európai Szemináriumba, ahova Olt Károly hívta meg, és ahol egyetemisták, főiskolások voltak az előadók és a hallgatók is. „A Kelet-európai Szeminárium kezdődött előadással, folytatódott hosszú eszmecserevel, majd végződött a pesti éjszakában folytatott vitával, amint egymást hazakísérgettük, ácsorogtunk hosszan a kapuk előtt, és vitáztunk. Az éjszakában még összeakadtunk másokkal, azokat is magunkhoz vettük, azok is bekapcsolódtak a vitákba, és legközelebb már eljöttek a szemináriumi előadásra. Ott volt Bertók János, Rajk László, Gogolák Lajos, Birki Ágnes, Simándi Pál, Száva István...” – olvashatjuk visszaemlékezésének töredékében.¹²

A harmincas évek elején, a gazdasági válság és a radikális társadalmi megrázkódtatások közepette mozgolódtak a diákok is. Előbb az ország

¹¹ PIL 839. f. 1/112., 113. ő. e.

¹² PIL 938. f. 1/9. ő. e. – Andreánszky István visszaemlékezéseinek csak töredékeit találtuk; teljes, végleges példány nem ismert.

egyik legjobb, leghíresebb intézményében, az Eötvös Kollégiumban, majd Sárospatakon is kommunista szervezkedést lepleztek le. Sárospatakon a *Korán sötétedik* című antológiának és a kollégium *Ifjúsági Közlönyé-
nek* íróit, szerkesztőit vonták többek között felelősségre.

A letartóztatások során kihallgatták Andreánszky Istvánt is. „A jelenlegi kommunista szervezkedés irányítója, Andreánszky István, irodalmi tudása révén s a legjobb irodalmas szakos tanulókkal [...] való érintkezések révén valósággal irányítja ezek szellemi fejlődését. Valóságos könyvkereskedést nyit. Ellátja pár pengőért az irodalom egy bizonyos ágának termékeivel. Dosztojevszkij, Gorkij, Turgenyev, Rolland, Reymont, Tolsztoj, Zola: *A föld, Germinal*, Ady, Szabó Dezső, Szabó Pál földműves író, Kassák Lajos műveit adja ezeknek. Vitatkozik velük Andreánszky, akaratlanul is szellemi irányítása alá kerülnek az iskola legjobb tanulói. Ezután társadalomtudományi problémákról szóló értekezéseket ad nekik, efölött vitáznak; felszólítja őket, hogy ezekről az önképzőkörökben megbeszélést tartsanak” – írta összefoglaló jelentésében 1933. május 11-én a 7. miskolci vegyesdandár nemzetvédelmi osztályának munkatársa.¹³

Andreánszky István ekkor már valószínűleg a szociáldemokrata párt tagja volt, és a sárospataki szervezetben is tevékenykedett. Letartóztatták, és „az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására irányuló bűntett” miatt 10 hónap börtönbüntetésre mint főbűntetésre és öt év elvesztésre ítélték.

A bírósági ítélet végrehajtásáról így számolt be a *Munkában* 1934-ben megjelent, Kassák stílusát utánzó szabadversében:

„560 volt a törzskönyvi számom, de azért nem felejtettem el a nevemet.
318 napig 4 fal között egyfolytában, ebből 254 napot töltöttem magánzárkán

egyedülletben: káposztán és kalarábéfőzeléken tartottak, itt már nem bántottak,

csak a poloskák és a tetvek, amiket a nyakunkon hizlaltunk.

Nem kell hinni, hogy egyhangúak lettek volna napjaink, mesebeszéd lenne az ilyesmi.

Sétákon láttuk társainkat, szemünk tekintetével üdvözlöttük egymást.

Ünnepeken együvé tereltek és elmondatták velünk a miatyánkot...

21 éves fiatalember voltam lakat alatt, arcomról rég elhervadtak a rózsák, és már akkor sem tudtam más színt kapni, amikor karácsony-

¹³ Uo. 1/111. ő. e.

kor a fenyőfákon felragyogtak az angyalok és szeretetsomagokat osztogattak közöttünk az emberek.”

Kiszabadulása után Andreánszky folytatta újságírói tevékenységét. Bajomi Lázár Endrével és társaival együtt Debrecenben megindították a *Mi Utunk* című lapot, amely havonta 8-10 oldalon, nagy formátumban jelent meg. Csakhogy nem sokáig. A rendőrök rajtaütöttek a szerkesztőségen, a lapot betiltották, és pert indítottak szerkesztői ellen.

1934 júniusában és szeptemberében Andreánszkynek két cikke jelent meg a folyóiratban *A falusi ifjúság egyesületi élete* és *A színpad a propaganda szolgálatában* címmel.¹⁴ 1934. szeptember 9-én éppen Sárospatakon volt Hódi Irén temetésén, aki az SZDP városi szervezetének nőtitkára volt, és akinek korai halálát valószínűleg a letartóztatása alatt elszenvedett bántalmazások okozták. Andreánszkyt a temetésen értesítette húga, hogy apjánál házkutatást tartottak, és a városban hemzsegnak a detektívek. Ekkor határozta el, hogy átmegy Csehszlovákiába. Egy nap sem telt bele, már Toronyára érkezett, majd Királyhelmece. Ott azonban egy igazoltatás során letartóztatták, tíz napi elzárásra ítélték, majd vissza akarták toloncolni Magyarországra. Mégis sikerült ott maradnia. „Már tél volt – írta – Pozsonyba érkeztemkor. A Kárpátok közelében Homonnán Karácsony este ültem a vonatra, abban a reményben, hogy a csendőrök ülnek családjuk körében a karácsonyfa alatt, és nem találkozom velük, míg Pozsonyba érek [...] Útközben megszálltam Stószon Fábry Zoltánnál, majd Érsekújvárott Jócsik Lajosnál. Pozsonyban Pavel Viboch, a szlovák szociáldemokrata párt központi titkára interveniált érdekemben, kitöltöttem egy bejelentőlapot és maradtam Pozsonyban.”¹⁵

Andreánszky négy évet töltött Pozsonyban, 1934 és 1938 között. Többek között a *Csehszlovákiai Magyar Népszava* munkatársaként dolgozott. Cikkei jelentek meg az *Ár ellen*, a *Magyar Út*, a *Slovensky Denik* című lapokban, de rendszeresen szerepelt a pozsonyi rádióban is. Témáit a magyar történelemből és a kulturális eseményekből merítette, rendszeresen ismertette a kortárs írók, költők könyveit. József Attiláról írt három cikkét a *Tiszatáj* 1978. májusi számában Bokor Péter közlésében olvashatjuk. Cikkeinek töredékes bibliográfiája is mutatja széles körű kulturális tevékenységét.¹⁶

¹⁴ Uo. 1/4. ő. e.

¹⁵ Uo. 1/9. ő. e.

¹⁶ Uo. 1/8. ő. e.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt elméleti folyóiratában, a *Szocializmusban* szintén megjelent számos kulturális, irodalmi témájú cikke.¹⁷

Eltért ezektől *Az újarcú magyaroktól a magyar szocialistákig* című tanulmánya, amely a *Szocializmus* betiltása után a *Munkás könyve* című kiadványban látott napvilágot. Ebben részletesen elemezte a csehszlovákiai magyar diákság és értelmiség Sarló-mozgalmának történetét. Ezt annál inkább megtehetette, mert már Budapesten, illetve Sárospatakon is kapcsolatai voltak a Sarló-mozgalom vezető személyiségeivel. Pozsonyi tartózkodása idején ezek a kapcsolatok kibővültek, barátsággá erősödtek. A felvidéki magyarok életéről akkoriban írt cikkeit sorozatban közölte a *Népszava*.¹⁸ Harminc évvel később, 1969-ben ismét figyelemre méltó tanulmányban emlékezett meg a Sarló-mozgalom történetéről.¹⁹

Andreánszky István életében jelentős fordulatot hozott, hogy 1939. március 8-án a Szociáldemokrata Párt vezetősége a *Népszava* szerkesztőségében belső munkatársként alkalmazta. Az erről szóló levelet Mónus Illés főszerkesztő és Szakasits Árpád, a párt főtítkára írta alá.

Ismerjük a közvetlen előzményeket is. Mónus Illés nagyra értékelte Andreánszky tudását és munkásságát. „Igen kitűnően értékesítettük csehszlovákiai ismereteit néhány cikkben [...] amellyel védelmébe vette a Pártot és a felvidéki munkásságot az uszításokkal szemben” – írta Böhm Vilmosnak, és információt kért tőle: „Még egy szívességre kérlek, őszinte és becsületes választ Andreánszky ügyében. Nekünk fiatal, intelligens, keresztény újságíróra van szükségünk. Andreánszky István megfelelne. Nagyon ügyes, intelligens, íráskészsége van. Politikai múltját ismerem Debrecentől kezdve. [...] De a *Népszavánál* való alkalmaztatása egy egész életre szólhat. A Pévé [pártvezetőség] alkalmaztatását csak lelkiismeretes kivizsgálás után mondja ki.” Böhm válaszlevelét nem ismerjük, de feltételezhetően egyetértő volt. Mónus leveléből tudjuk, hogy Andreánszkyról nagyon jó véleményt kapott Garbai Sándortól, Fehér Ferenctől és Schultz Ignáctól.²⁰

¹⁷ Új népies költészet (Morvay Gyula verseiről). *Szocializmus*, 1935. április; A szlovenszkói magyar irodalomról (Sellyei József: *Elfogyott a föld alóla*). Uo. 1937. január; Kamarát Jasek, az új népies csehszlovák próza. Uo. 1937. június; Zengő Dunatáj. Gyóry Dezső: *Viharzó Dunatáj* című új verseskötetéről. Uo. 1938. január; Elmúlt korok bűne. Rónay György *Keresztút* című regényéről. Uo. 1938. április; Csehszlovákia 1918–1939. Halász Miklós könyvéről. Uo. 1938. december.

¹⁸ A csallóközi szegény nemzet a pozsonyi külvárosokból hazavágyik. *Népszava*, 1938. november 27.; A lélekfejtés titka. Uo. 1938. december 1.; Így tüntet a Pozsony magyar egyetemi ifjúsága Dornkapellen, a magyar földönfutók Külvárosában. Uo. 1938. december 13.; A felvidéki magyar munkásmúlt – húszéves tanulságok. Uo. 1938. december 14., 18.

¹⁹ *Ez volt a Sarló. Tanulmányok, emlékezések, dokumentumok*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978.

²⁰ PIL 939. f. Mónus Illés levele Böhm Vilmoshoz. Vö. *Böhm Vilmos válogatott politikai levelei 1914–1949*. Sajtó alá rendezte: Szabó Éva–Szűcs László. Napvilág Kiadó, Budapest, 1997. 163.

Andreánszky szerint „Szocialista újságot csinálni a legszebb hivatás. Látni, tudni, tenni tudni, tudatni.” Az újságírás életeleme volt. Minden élethelyzetében valamilyen formában kitartott mellette. Eröss Ferencnek írt levelében 1969. február 28-án így fogalmazott: „Ezen a pályán lehet élni s érdemes érte élni – halni.”²¹ A *Népszavánál* családias légkört talált. „A szerkesztőségi élet is derűs volt. Megmutatkozott az élénkség a lapon is, annak kolorizált arculatán. [...] Ez nem az a szerkesztőség volt, amelyre a bürokraták rányomják a maguk sivár arculatát. Nem az a szerkesztőség volt, amelyben halálos komoly ábrázattal járnak, kelnek, fontoskodnak és a direktívára várnak, és végül csinálnak egy olyan lapot, amelyik olvashatatlan, mintha adóhivatalnokok, fogorvosok avagy állami funkcionáriusok írják [...] Mikor átléptem a *Népszava* kapuját, megvizsgálták, hogy ebben az országban a *Népszava* a börtön előszobája, ahonnan a munkatársakat előbb-utóbb elviszik. A háborús években csaknem valamennyiünkért jött a rendőr, és várt bennünket a fogházor” – emlékezett.²² A *Népszavánál* töltött tíz esztendejét, de főleg a második világháború éveit tekinthetjük élete legmozgalmasabb és legtermékenyebb időszakának. Mintegy 200 cikket, riportot, jegyzetet írt.

Andreánszky István szerepét és lehetőségeit felértékelte kamarai tagsága: 1939-től tagja volt a Sajtókamara újságírói szakosztályának. Ez lehetővé tette, hogy különböző helyzetekben képviselje a *Népszavát*. 1939 és 1944 között az ő cikkei tudósítottak a szomszédos országok eseményeiről, nemzetiségi politikájáról, az ott élő magyarok helyzetéről, a trianoni döntést követően elcsatolt területek „visszatéréséről”. 1938 végén (még külsősként) a Felvidékről, 1939-ben, 1941-ben és 1943-ban Kárpátaljáról készített riportokat, és ő volt a *Népszava* tudósítója Észak-Erdély visszacsatolása idején, 1940. szeptember 8. és 22. között. Szinte naponta írta riportjait. Ennek kapcsán később bírálták, hogy cikkeiben (úgymond) nacionalista felhangok is találhatóak. Tagadhatatlan, hogy nem bocsátkozott elméleti fejtegetésekbe, elsősorban riporter volt. Figyelmét a dolgozó osztályokra, a nemzetiségi elnyomásra, az ott élő magyarok véleményére, valamint a kulturális kérdésekre fordította. Tehetséges újságíró, jó riporter volt, s cikkeit nem lehet egyszerűen nacionalistának tekinteni. Andreánszky soha nem értett egyet

²¹ PIL 938. f. 1/82. ó. e.

²² Uo. 1/9. ó. e. – Lásd még ERDŐDI János: Kilenc kemény esztendő. Emlékezés Szakasits Árpádra, a *Népszava* főszerkesztőjére. In: BOTOS János–SCHIFFER Péter (szerk.): *Szakasits Árpád emlékkönyv*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988. 196–208.; SZÁVA István: *Népszava-szerkesztőség*: Conti u. 4. In: PETRÁK Katalin (szerk.): *Tanúságtévők. Visszaemlékezések a magyarországi munkásmozgalom történetéből. 1933–1941*. 4/b k. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1984. 492–501.

a trianoni döntésekkel. 1979. március 7-i levelében, amelyet Bokor Lászlóhoz írt, így értékelte saját munkáját: „Erdélyi tudósításaim megfeleltek a magyar proletariátus örömének, melyet akkor érzett, midőn az ősi föld visszatért, melynek védelméért két forradalomban, 1848-ban, majd 1919-ben a magyar proletariátus hős fiai forradalmi honvédő harcban életüket adták.”²³

1939. május 12-től Andreánszkyt bízták meg a törvényszéki rovat szerkesztésével. El kellett mennie a tárgyalásokra, különös figyelemmel azokra a pörökre, amelyek a *Népszavát* is érintették. Emellett 1939 és 1942 között a legkülönfélébb témákról írta heti rendszerességgel glosszáit, jegyzeteit a *Népszava* 4. és 6. oldalára, és rendszeresen készített könyvrecenziókat. Ezeket az írásait könnyed stílus, fantázia, humanizmus jellemzi. 1942-től egyre több szociális érzékenységet tanúsító riportot publikált a munkások munka- és életkörülményeiről, szociális helyzetükről.

1942–1943-ban munkatársa volt a *Független Magyarországnak*, Bajcsy-Zsilinszky hetilapjának is. Főleg bűnügyi témákat dolgozott fel.

1942. május 2-án az úgynevezett ankarai levél kapcsán szerepet vállalt egy homályos ügyben. Kapcsolatot teremtett egy Szakasits Árpádhoz küldött „futárral”, amire utóbb így emlékezett vissza: „Engem Szakasits Árpád szólított magához [...] közölte velem, hogy szerfölött nehéz feladatot bíz rám [...] majd beszélt egy női hangról, melynek akcentusa nem teljesen magyar akcentus. Ez a nő őt telefonon randevúra hívta, amire [...] jobb lenne, ha helyette én mennék [...] Egyáltalán nem tudta, kivel kell találkoznom a Belvárosi Kávéház előtt.” A találkozás eredményeként Andreánszky a hölgyet Szakasits Árpádhoz kísérte a Conti utcába. A politikusoknak írt levelek tehát célba értek, de ezt követően mintegy három hét múlva a Vezérkari Főnökség különbíróóságán a Hadik laktanyában vonták felelősségre őket.²⁴

A Szociáldemokrata Pártnak és a *Népszava* vezetőinek is nagyon fontos volt, hogy kellő időben értesüljenek a napi politikai hírekről, eseményekről. Ebben nem kevés feladatot hárítottak Andreánszky Istvánra, akit személyi adottságain túl az is alkalmassá tett a dologra, hogy a *Népszava* törvényszéki rovatának felelőse volt. Az egyik, történelmileg is jelentős epizódról a következőképpen számolt be: „A hitleri megszállás megelőző nap Szakasits Árpád szólt nekem, hogy keressem hivatalában a rezsिम egyik fő funkcionáriusát [...] Az esti órában a hivatal előszobá-

²³ PIL 938. f. 1/56. ó. e.

²⁴ PINTÉR István: *A Szociáldemokrata Párt története 1933–1944*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1980. 309–310.; Szociáldemokrata emigráció és tanulságai. *Szocialista Forradalomért*, 1971. november.

ja tömve volt. Kis idő multán kinyílt a hivatali szoba ajtaja, és azon Vajna, a későbbi nyilaskeresztes belügyminiszter lépett ki. Nékem mondták, lépjek be. A rezsim e fő funkcionáriusa nem ültetett le, s ő maga le-fel járkált hivatali szobájában. Pillanatok múltán az ajtóhoz vezetett, a hivatali szoba kettős párnázott ajtaját kinyitotta, kezét a külső párnázott ajtó kilincsen tartotta, majd behúzza a mögöttünk lévő ajtót és közölte a legrosszabbat, és én jelentettem Szakasits Árpádnak, néhány óra választ el bennünket a pusztulástól, a hitlerista csapatok megszállják az országot.”²⁵

A megszállás kapcsán Andreánszky Istvánra az a feladat hárult, hogy a szociáldemokrata pártvezetőket értesítse a veszélyről, később segítsen megszervezni a Gestapo, illetve a nyilasok fogságából a lefogottak megmentését. Számos újságírókollégájának is segítségére volt. „Közben kiderült, hogy a párt vezetői nem készültek fel illegális életre, s az új helyzetben mindent sebtében hajtottunk végre” – állapította meg később. Andreánszkyknak sikerült időben találkozni Kéthly Annával. Erről így számolt be: „Felbukkantak a szakszervezeti vezetők az esti órában. Tudakolták, mi van Kéthly Annával. Mondottam, a befutó vonatknál ott van egy ifjúnunkás. Másnap reggel rábukkantam Kéthly Annára a Népszínház utcában. A pályaudvartól egyenesen a Conti utcai párházba sietett...” Megbeszélték illegalitásba vonulásának lehetőségeit, és Andreánszky elkísérte, hogy azonnal megfelelő iratokhoz jusson. Részt vett a toloncházban őrzött és a Gestapo által lefogott szocialisták mentésében. Erről a tevékenységéről Szélig Imre is pozitívan emlékezett meg 1949-ben hozzá írott levelében: „...akkor a legnagyobb készséggel mentettél minden zsidót, és ez akkor számodra bizonyos megbecsülést eredményezett”.²⁶

De nemcsak embereket mentett, hanem segítséget nyújtott történeti értékű nemzeti kincsek biztonságos elhelyezéséhez is. József Attila leveleinek, Reinitz Béla kottáinak, sőt a Szociáldemokrata Párt néhány legfontosabb iratának elrejtésében szintén szerepe volt.

Ebben az időben a külső Váci útból nyíló Zsilip utcában, Korcsmáros Pál lakásában tartózkodott. Korcsmáros Pál karikaturista volt, s kitűnő okmányokat készített. „A politikai menekülteknek ez iratok szolgáltak útlevelként az illegalitásban” – írta Andreánszky, aki 1944 nyarának végén, Szőke László iratainak segítségével elhagyta Budapestet, és testvérénél, egy Hajdúszoboszló melletti tanyán talált menedéket.

²⁵ PIL 938. f. 1/9. ő. e.

²⁶ Uo. 2/4. ő. e. Szélig Imre levele Andreánszky Istvánhoz, 1949. augusztus 9.

1944. október 8-án érték el a szovjet csapatok Hajdúszoboszlót. A hadműveleteket követően Andreánszkyt felkereste Szilágyi József, aki akkor a debreceni rendőrkapitányság vezetője volt. Visszaemlékezése szerint: „Hajdúszoboszlón a késő esti órában felzörgetett Szilágyi József, a nemzetgyűlési választásokat előkészítő bizottság tagja [...] Arról volt szó, hogy elő kell készíteni a választást: kit küld Hajdúszoboszló az Ideiglenes Nemzetgyűlésbe? Mondtam Szilágyi Józsefnek, itt a látható posztokon is szociáldemokraták állnak. A rendőrség élén egy ácsmunkás, régi szociáldemokrata [...] Van itt egy néptanító, ő a Magyar Tanácsok Köztársaságában is látható volt, régi szociáldemokrata. A szociáldemokraták jelöltje, nem kétséges, hogy a kommunisták is rászavaznak a Nemzeti Bizottságban. Hajdúszoboszló ezután beküldte a debreceni Ideiglenes Nemzetgyűlésbe a szociáldemokrata Domokos Sándor néptanítót.”

Ettől kezdve Andreánszky Debrecenben tevékenykedett, s szervezte az Ideiglenes Nemzetgyűlést, az Ideiglenes Kormányt, illetve a Szociáldemokrata Pártot. Tagja lett az SZDP Ideiglenes Országos Vezetőségének. A pártvezetőség egyetértésével az Ideiglenes Kormány belügyminisztériumában kapott megbízást, ahol miniszteri osztálytanácsosként a rendészeti osztályt vezette. Ismerte Erdei Ferenc minisztert és munkatársait, Zöld Sándort, Szilágyi Józsefet és Benkő Károlyt. Nagy lendülettel kezdett dolgozni. „A debreceni ideiglenes magyar kormány megalakulását az ország népe örömmel fogadta, és működésébe reményét vetette. A hivatalomba – a Belügyminisztérium rendészeti osztályához – érkezett jelentések is olyan hangulati megfigyelésekről adtak közlést, melynek alapján megállapíthattuk, hogy kommunisták és nem kommunisták szívéről nagy kő esett le, hogy a háború borzalmi után visszatér a béke, és a vesztes háború – olvasva az ideiglenes magyar kormány szövegét – belőlük nem szolgákat, hanem szabad embereket csinál. A földtelen magyar paraszt földéhségével mérhető a szomjúság a béke és a rend után” – írta visszaemlékezésének töredékében.²⁷

Részt vett az új rendőrség felépítésére vonatkozó rendelet elkészítésében, belső szabályzatok kidolgozásában. Ő gondoskodott a kétnyelvű, szabad mozgást biztosító igazolványokról azoknak, „akik az új magyar élet összefogására keltek útra a viszontagságos utazási körülmények közt, és az új intézményeket szervezték, és az újjáépítő munka minden területén az elindító feladatot vállalták, pártállásra való tekintet nélkül”.

Pénzt, ruhát, autót, fegyvert szerzett. Intézte a panaszokat, majd a belügyminiszter utasítására az éppen felszabadult Pestre ment, hogy a mun-

²⁷ Uo. 1/9. ő. e.

kára jelentkezett régi szakemberek közül néhányat Debrecenbe irányítson. Ez az intenzív és lelkes tevékenysége a kormány Budapestre költözésével véget ért. Nem derült ki, miért mondott búcsút a belügyminisztériumnak. Erdei Ferenc belügyminiszter 1945. június 4-én, majd június 28-án levélben kérte, hogy nyilatkozzék: jelentkezik-e vagy lemond hivatali állásáról. Ez a *Magyar Közlöny* 1945. szeptember 16-i számában is megjelent felhívás formájában. Ebben szolgálattételre kérik, ellenkező esetben úgy tekintik, mintha szolgálatáról önként lemondott volna.

Talán a már akkor éleződő pártviták, a kommunista párt mutatkozó túlsúlya a belügyminisztériumban és a helyenként előforduló atrocitások távolították el ettől a munkától. Esetleg már erősödni kezdett benne az aggodalom, a bizalmatlanság két alapkérdésben: egyrészt a két munkáspárt közötti viszony, másrészt a Szovjetunió és Magyarország kapcsolata kérdésében. A kommunistákkal szembeni bizalmatlansága tulajdonképpen meglepő (lenne), ha figyelembe vesszük, hogy barátai, harcostársai, újságíró-kollégái között számos illegális kommunista volt. Sőt, a Szociáldemokrata Párton belül voltak olyanok, akik Andreánszkyt baloldalisága miatt inkább a kommunistákhoz tartozónak érezték. Ugyanakkor bántotta a hiúságát, hogy az SZDP vezetésében már nem kapott helyet, s úgy érezhette, a munkásságát nem értékelték kellően. De lehet, hogy csak arról volt szó, hogy ismét a hivatásának akart élni.

Andreánszky valószínűleg dolgozott a *Népszava* megjelentetésén Debrecenben. Majd miután a lapot 1945. február 18-tól Budapesten adhatták ki, elvállalta a Debrecenben tovább élő *Tiszántúli Népszava* szerkesztését. Neve, mint felelős szerkesztőé, 1945. május 25. és június 23. között szerepelt az újságon. 1945. június 23. és július 5-e között a lap nem jelent meg. 1945. június 30-án felmondták megbízatását. Életrajztöredéke szerint Jegorov ezredes, a Szövetséges Ellenőrző Bizottság szovjet kirendeltségének vezetője betiltotta a *Tiszántúli Népszavát*, őt magát pedig őrizetbe vette. Andreánszky szerint Takács Ferenc szociáldemokrata államtitkár közbenjárására engedték szabadon.

Az Andreánszky István szerkesztette lap a rövid egy hónap alatt hangsúlyosan szociáldemokrata arculatú volt. Andreánszky több vezércikket írt, amelyek főleg a belpolitika aktuális kérdéseivel, valamint a szomszédos országok magyar politikájával foglalkoztak, erősen kritikus hangon.²⁸ Valószínűleg ez volt az oka, hogy felelős szerkesztői tevékenysége

²⁸ A vámmőrök szuronya fölött. 1945. június 10.; A rendőrség kötelessége. 1945. június 13.; Elvégezzük – befejezzük. 1945. június 10.; Rossz utakon. 1945. június 17.

méltánytalanul rövid ideig tartott. Ezt támasztja alá, hogy a Szociáldemokrata Párt részéről Bán Antal egy 1945. június 18-án írt levélben figyelmeztette „...a két testvérpárt között felmerült vitás esetek elintézése a helyi összekötő bizottságok elé tartoznak. Miután Debrecenben is működik összekötő bizottság, az ilyen ügyeket nem lehet nyilvánosságra hozni lapunkban.” Az ügyek, amelyekről aláírás nélküli glosszában *Arccal a vasút felé* és *Léleklátó* címmel számolt be a lap 1945. június 15-i számában, a kommunista párt helyi szinten megnyilvánuló erőszakos fellépését és a Szociáldemokrata Pártot sértő stílusát tette szóvá. Ezt követően, bár a *Népszava* státusában maradt, körülbelül egy esztendeig vidéken élt. Ebből az időből cikkei nem lelhetők fel a lap hasábjain.²⁹

1946 augusztusában visszatért a *Népszavához*, s mint riporter dolgozott tovább. Első riportja 1946. augusztus 13-án jelent meg *Sárospataki találkozás* címmel; aztán hetenként rendszeresen jelentkezett mint a *Népszava* kiküldött tudósítója. Riportjaiban a városok, falvak eseményeiről, a visszaállásokról, a közigazgatási visszaélésekről, a munkások és a parasztok munkasikereiről számolt be. Utolsó, aláírásával jelzett cikke *Erősödik és újjáépül az árvíz sújtotta vidék* címmel jelent meg 1948. április 11-én.

Riportjai mellett néhány cikket is publikált az 1848/49-es magyar forradalomról és szabadságharcról: Kossuth turini végnapjairól és a haláláról beszél például egy szemtanú, a 87 éves Kovács Dénes (1948. január 18.); egy másik a következő cím alatt jelent meg: *Szemere belügyér, Marx barátja és a 48-as vármegye* (1948. március 14.).

1948 áprilisától egyre több cikk és riport jelent meg a *Népszavában* „a. i.” jelzéssel. Ezek főleg a visszaállásokat fedték fel, és a katolikus egyház egyes papjainak „ellenséges tevékenységéről” szóltak az iskolák államosítása idején. A témát és stílust tekintve elképzelhető, hogy ezeknek a riportoknak is Andreánszky a szerzője, bár mikor erről később megkérdezték, tagadta.³⁰

1946. november 11-én a Szociáldemokrata Párt vezetősége engedélyezte, hogy a *Konzervipar* című lap szerkesztőbizottságában részt vegyen. Az engedélyt olyan korlátozással kapta meg, hogy a pártvezetőség „bármikor azonnali hatállyal visszahívhatja”.

A rendszeres és változatos munka, amelynek során egész Magyarországot és az uralkodó társadalmi viszonyokat megismerhette – mint utaltam rá –, nem volt konfliktusmentes. Bár riportjai beleillettek a *Népszava* irányvonalába, a Szociáldemokrata Párt egyes vezetőivel vitába

²⁹ PII 938. f. 1/1. ő. e.

³⁰ Uo. 2/4. ő. e.

keveredett. 1946 decemberében például Marosán Györggyel, aki erről Száva Istvánt is értesítette. Az történt, hogy Marosán Nagykorörsön tartott pártnapján Andreánszky István is felszólalt. „Egy süket halandzsát adott le, de ez nem is lett volna baj, a nagy baj az volt, hogy felelőtlenül illuminált fejfel olyan kibírhatatlan és undorító nacionalista frázisokat lövöldözött el [...] Mint a lapnak felelős szerkesztője, politikai irányítója és a politikai bizottság tagja szíveskedjél értesíteni Andreánszkyt, hogy tartózkodjon a vidéki süket dumáktól. Én ezt ugyan megmondtam ott mindjárt személyesen is, hogy ne csináljon ő politikát [...] ő csak azt mondhatja és írhatja, amit a pártvezetőség és politikai bizottság szükségesnek tart.”³¹

1948-ban, a két munkáspárt egyesülése után, érezhette, hogy ritkul körülötte a levegő. A rádió levette műsoráról előadását, amelyet a magyar forradalom és szabadságharc századik évfordulóján tartott volna. Mint a *Népszava* munkatársát a *Szabad Nép* székházába rendelték. Visszaemlékezésének töredékében ezt a beszélgetést a következőképpen írta le: „Még a *Népszavánál* dolgoztam, ama fúziót követően, midőn jelezték, hogy melyik nap melyik órájában legyek a *Szabad Nép* szerkesztőségében; hogy mivégből fáradjak el oda, erről egy mukkot sem szóltak, de kerülőúton megtudtam, hogy miért kell nekem odalátogatni. Mondanom sem kell, hogy nem öltöttem ünnepi ruhát a látogatásomra. Egy asztal elé két széket toltak, és egyik székre ráültették Száva Istvánt, akit már eltávolítottak a *Népszavától*, és eme *Szabad Nép* szerkesztőségében adtak neki egy asztalt. Velünk szemben a *Szabad Nép* valami közgazdasági rovatában dolgozó, hogy úgy mondjam »kolléga« foglalt helyet, majd beszélített egy gépírónőt, és mint egy rendőrségen, elkezdtek a kihallgatást. A *Népszavában* korábban írt egyik cikkem kapcsán kérdést intéztem hozzám, hogy ki adott nékem e cikkem megírására utasítást [...] Ezután újabb kérdést intéztek hozzám, és pedig azt, hogy a 30-as évek derekán a *Mi Utunk* pörében engem miért mentett fel a bíróság.”³²

A Szociáldemokrata Párt szétverése és az azt követő, személyét is érintő események arra az elhatározásra készítették, hogy másodszor is az emigrációt válassza. 1948. augusztus közepén ötödmagával átcsónakázott a Fertő-tavon, Ausztriába. Társa két újságíró, az egyikük gyereke, valamint egy diáklány volt.

Nyugat-Európában ekkor már sok magyar szociáldemokrata élt emigrációban. Két nagyobb csoportba tömörültek. Mindkét csoport azt re-

³¹ Uo. 1/1. ő. e.

³² Uo.

mélte, hogy elismeri a COMISCO, a nemzetközi szociáldemokrata szervezet. Svájcban Bán Antal vezetésével 1948 tavaszától szerveződött a Magyarországi Szociáldemokrata Párt Emigrációban. Elnöke Szélig Imre, főtíkára Bán Antal volt. Központi lapjuk a Londonban megjelenő *Szociáldemokrata Népszava*. A másik csoportot Peyer Károly szervezte: az Emigráns Magyar Szociáldemokrata Párt Párizsban megtartott 1948. október 9-i kongresszusán a párt elnökének Peyer Károlyt, főtíkárának Pisky Schmidt Frigyeszt választották meg.³³

Andreánszky István először Innsbruckba került. Találkozott mindkét magyar emigráns szociáldemokrata csoport képviselőjével, s egyértelműen a Bán-csoport mellett kötelezte el magát. Így 1948 októberében átköltözött Zürichbe, s onnan tiltakozott Peyer Károlynak írt levelében az ellen, hogy kongresszusukon pártvezetőségi tagnak választották. Kérte, hogy töröljék: „A jelenleg külföldön tartózkodó és tevékenykedő Központi Vezetőséget a Párt egyedüli jog szerinti testületének ismerem el, és semmiféle politikai csoportosuláshoz vagy politikai munkához hozzájárulást nem adtam.” 1948-tól 1949 szeptemberéig Zürichben élt, eleinte a Schweizerisches Arbeiter-Hilfswerk támogatásából, majd egy gyárban helyezkedett el. Az emigrációban ekkor jelentősebb politikai szerephez nem jutott, a londoni *Népszava* csak egy-egy írását közölte. Szélig szerint: „Amikor mi megvizsgáltuk a Párt felszámolása során és azután kifejtett ténykedéseidet, azokat nem tartottuk elég tisztáknak ahhoz, hogy komoly politikai szerepet bízunk rád az emigrációban.”³⁴

Közben a két emigrációs magyar szociáldemokrata csoport egyesítésére tárgyalások folytak, amelyek 1949. május 10-re látszólag eredményre vezettek, de már másnap meg is hiúsultak. Ezt a folyamatot színezte a Bán-csoport vezetése ellen a párton belül kibontakozó vita, illetve támadás. Ennek eredményeként Medey István, Dombai János és Kobele József, akik korábban a vezetőség tagjai voltak, átléptek a Peyer-csoportba. Andreánszky István is a vezetőség ellen fordult, s 1949. július 24-én átnyújtotta tízoldalas memorandumát. Ebben bírálta a Szociáldemokrata Párt 1945–1948 közötti politikáját, elsősorban a kommunista párthoz és a Szovjetunióhoz való viszonyát és káderpolitikáját. Támadta a Szociáldemokrata Párt volt vezetőit, Szakasits Árpádot és Marosán

³³ PIL 938. f. 1/9. ő. e.

³⁴ BORBÁNDI Gyula: *A magyar emigráció életrajza. 1945–1985*. Európa Kiadó, Budapest, 1989; STRASSENREITER Erzsébet: A szociáldemokrata emigráció 1945 utáni tevékenysége. *Múltunk*, 1991/1. 58–82.; ANDREÁNSZKY István: A szociáldemokrata emigráció története és tanulságai. *Szocialista Forradalomért*, 1971. november. Különszám.

Györgyöt. Ugyancsak bírálta az emigráció vezetőit, köztük Bán Antalt és Szélig Imrét. A memorandum nem volt mentes a túlzásoktól, a féligazságoktól, a szubjektív megállapításoktól sem. Andreánszky, mielőtt még megkapta volna a pártvezetőség választását, nyilvánosságra hozta memorandumát a Párizsban megjelenő *Nyugati Hírnök*ben. A pártvezetőség nevében Szélig Imre visszautasította az ott megjelenő vádakát; a szövegből nem hiányoztak az Andreánszkyt sértő állítások.

A Szociáldemokrata Párt Emigrációban Végrehajtó Bizottságának Zürichben lévő tagjai 1949. augusztus 20-án tárgyalták a „Memorandum ügyét”, s Andreánszkyt is meghívták. Jelen volt még Dombay János, Medey István, Kobele József és Presser István.³⁵ A tárgyalás végül is az a döntéssel zárult, hogy Andreánszky Istvánt kizárják a pártból, és a Londonban megjelenő *Népszavában* nyilvánosságra hozzák Szélig levelet, a határozatot és Andreánszky 1948 első felében a *Népszavában* megjelentetett cikkeit. Minderről tájékoztatják a COMISCO-t. Andreánszky István a tárgyalást követő napon, 1949. augusztus 21-én levélben közölte, hogy kilép a pártból.³⁶

Magatartása részben elkeseredettségével magyarázható. Megszüntették segélyezését, és ami fájdalmasabb volt számára, politikai és újságírói ambícióit nem tudta megvalósítani. Valószínűleg olyan reményeket táplált, hogy múltjánál, tapasztalatánál fogva ő lehet a londoni *Népszava* szerkesztője. Érzékelhette a pártvezetőség bizalmatlanságát, amelyben közrejátszhatott a Peyer-csoporttal tartott kapcsolata. Ez utóbbit támasztja alá az a tény, hogy Andreánszky az 1949. augusztus 20-i ünnepnapon megemlékezésen Zürichben a szociáldemokraták nevében Peyer Károly üdvözlését tolmácsolta.

Mindeközben kitisztult a kép. A két Szociáldemokrata Párt közül a Bán-csoportot ismerte el a COMISCO. Szélig Imre Angliába települt át. Peyer Károly pedig végérvényesen az amerikai orientáció mellett döntött, s néhány vezető társával együtt Amerikába tette át a székhelyét, ahol tagságot vállalt a Magyar Nemzeti Bizottmányban.

Andreánszky 1949. december 1-jén elhagyta Zürichet. Párizsba ment, valószínűleg ott szeretett volna letelepedni. Ehhez azonban nem kapott kellő támogatást. Egy hónap múlva Brüsszelbe utazott, s féléves tartóz-

³⁵ Medey 1931-től vett részt az MSZDP munkájában; 1946–1948-ban a törvényhozás tagja volt. Kobele a *Bányászlap* munkatársa volt. Presserre vonatkozóan lásd VARGA Lajos (főszerk.): *A magyar szociáldemokrácia kézikönyve*. Napvilág Kiadó, Budapest, 1999. 442–443. Dombay tagja volt az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek, a Nemzetgyűlésnek és 1948 áprilisáig az Országgyűlésnek is.

³⁶ PIL 938. f. 2/4. ó. e.

kodási engedély birtokában ott kezdett berendezkedni. Sorsa nem volt könnyű. Nem volt pénze, nem beszélte jól a nyelvet, a hivatalok zaklatták. Végül sikerült kiharcolnia az állandó tartózkodási engedélyt. Bár talán nem eredeti szándéka szerint, de élete végéig, 1989-ig brüsszeli lakos maradt. A belga állampolgárságot soha nem kérte.

Első három-négy brüsszeli évét, pontosabban politikai tevékenységének irányát alapvetően befolyásolta a „Memorandum ügye”. Ezt az *Akarat* című emigráns jobboldali lapban fejtette ki a *Betemetett út* című cikkében 1949. december 25-én. „Ráeszméltem – írta –, a marxista nemzetköziség és a materialista elmélet járhatatlan út.” Az emigráns magyar szociáldemokraták Brüsszelben megjelenő lapja, a *Fáklya* (szerkesztőbizottsága: Eröss Ferenc, Gergelyffy Sándor és Kovács Béla), egy aláírás nélküli, szerkesztőségi cikkben kemény bírálattal illette ezért, de helyt adott Andreánszky válaszának is. Ő tagadta a vádakat, hogy elszakadna korábbi elveitől, de mint írta, „szükség van a magunkkal szembeni könyörtelen számvetésre [...] A nemzet dolgozó tömegeinek az érdekéért megalkuvás nélkül küzdő magyar munkásmozgalomra van szükség, mely friss szellemmel telve indul már idekint, s majd odahaza küzd azokért az elvitathatatlan demokratikus jogokért, melyet hazánk népe teljességében soha nem élvezett.” S végül állást foglalt abban a kérdésben is, hogy „...nem tagadjuk meg a magyar munkásság erőfeszítésekkel teli küzdelmeit, és büszkék vagyunk, hogy olyan tehetséges munkásnépet vállalhatunk a magunkénak, mint a magyar, s azon legyünk, hogy egykor hazánk általuk boldoguljon, velük együtt legyen gondtalan”.

A *Fáklya* ettől kezdve rendszeresen közölte cikkeit, amelyekben az emigrációval, a magyarországi eseményekkel és főleg a volt szociáldemokrata vezetők sorsával foglalkozott.

1950 novemberében Eröss Ferenc szakított a Peyer vezette Szociáldemokrata Párttal, és lemondott minden funkciójáról. Andreánszkyval Független Magyar Szocialista Mozgalom néven egy új tömörülést hozott létre, amely elhatárolódott mind a Bán Antal, mind a Peyer által vezetett Szociáldemokrata Párttól. A kettőjük aláírásával az 1951. július 28-án kiadott *Deklaráció*ban a következőképpen határozták meg céljaikat: „A Független Magyar Szocialista Mozgalom deklarálja, hogy a nemzeti szolidaritás legfőbb elvétől indítva, attól vezetve, olyan magyar összefogás létrejöttét tartja szükségesnek, mely hatásossá teszi a száműzetésben élő magyar erőket a felszabadítási küzdelemhez, már most egy olyan szabad ország felépítését készíti elő, mely a törvényes alkotmányra épülő parlamentáris kormányzáson nyugszik, s ahol biztosítva vannak mindenkinek számára az alapvető emberi jogok. A Független Magyar Szocialista

Mozgalom nemzeti mozgalom, nemzeti célokért küzd, programja szocialista program.”³⁷

Ez az elvi állásfoglalás alapozta meg, hogy 1951-ben Andreánszkyék a Független Magyar Szocialista Mozgalom nevében csatlakoztak a Magyar Országos Bizottsághoz, és szerepet vállaltak a Magyar Szabadság Mozgalomban. Ezek a szervezetek erőteljesen jobboldaliak voltak. Andreánszky vállalta az MSZM belgiumi főcsoportjának szervezését, s 1952 és 1956 között tagja volt elnöki tanácsának is.

A Független Magyar Szocialista Mozgalom lapja a *Fáklya* maradt. Szerkesztője Eröss, kiadója Andreánszky lett. 1952 januárjától júliusig azonban – Eröss elvi kifogásai miatt – a szerkesztést Csízi Kiss József vette át, majd ez a munka is Andreánszkyra hárult. Írásaiban, amelyek főleg a *Fáklya*-ban, de esetenként más, jobboldali orgánumokban is megjelentek, kifejtette a nemzeti kérdésben, Trianon kérdésében korábban is elfoglalt, de sokkal visszafogottabban hangoztatott álláspontját. Hangja eldurvult a Szovjetuniót, Csehszlovákiát, a bolsevizmust ostromozó írásaiban. Támadta az Amerikában lévő Magyar Nemzeti Bizottmány és Peyer Károly politikáját, a Szabad Európa Rádiót, az egyes volt szociáldemokrata és kommunista vezetőket. Ugyanakkor változatlanul megértéssel, megbecsüléssel írt Magyarország eredményeiről, elválasztva ebben a dolgozók és a politikai elit szerepét. Ellenlábais többször firtatták, milyen támogatással jelent meg a *Fáklya*. Az 1954. február 15-i számban Andreánszkyék közölték, hogy sem a *Fáklya* kiadója, sem a szerkesztőbizottság nem részesül segélyben, sem a nemzetközi menekültügyi segélyszervektől, sem a belga állami, egyházi intézményektől. Valószínűleg egyes személyek, alapítványok támogatták, időnként a Vanderverde Tudományos Intézet is. Andreánszky később is állította, hogy a lapot olvasói tartják fenn.

Medey István, akivel élete végéig levelezett, következetesen bírálta Andreánszky politikai lépéseit. Ő 1950–1953 között, amíg Zürichben élt, állandó politikai vitát folytatott Andreánszky Istvánnal. Bírálta a Független Magyar Szocialista Mozgalom létrehozását, együttműködését a jobboldali szervezetekkel, és a *Fáklyát* is. Hangsúlyozta, hogy „a személyi pocskondiázás nem lehet a szocialista újságíró harci fegyvere”.

Andreánszky rövid időn belül csalódott a jobboldali politikai szervezetekben és vezető politikusaikban. Egyre nagyobb távolságot tartott tőlük, 1956-ban pedig végleg szakított velük. A világpolitika és a ma-

³⁷ Uo. 1/282., 2/4. ó. e.

gyarországi események is addigi nézeteinek felülvizsgálatára ösztönözték. Így már 1955-től a baloldali szociáldemokratákkal vált szorosabbá a kapcsolata, és részt vett a baloldali emigráció egységének megteremtésére irányuló szervezkedésben.

1955 márciusában újra jelentkezett Eröss Ferenc, és „együtt szereplést” vállalt Andreánszky Istvánnal és a *Fáklyával*; 1955 őszén pedig Londonból Kiss Menyhért, aki miután szintén szakított a Magyar Szabadság Mozgalommal, bekapcsolódott a Független Magyar Szocialista Mozgalom szervezésébe. Vállalta az FMSZM londoni csoportjának szervezését és vezetését. Ettől kezdve Andreánszky István és Kiss Menyhért szorosan együttműködött, ami a *Fáklya* és a Kiss Menyhért által szerkesztett *Igaz Szó* összehangolásában mutatkozott meg.

Presser István, aki korábban a Magyarországi Szociáldemokrata Párt Emigrációban vezetőségének tagja volt, Bán halála után szakított a Szélig vezette párttal, és a párizsi Valóság-csoporthoz orientálódott. Ennek Borsos Sándor volt a meghatározó személyisége, aki korábban, mint agrárszocialista, a Nemzeti Parasztpárt vezetőségi tagja és országgyűlési képviselője volt. Andreánszky és Presser 1955-ben ismét közel került egymáshoz, s ez kisebb-nagyobb zökkenőkkel Presser István haláláig így is maradt.

Eröss Ferenc, Borsos János, Presser István, Kiss Menyhért és Andreánszky István 1955-ben kezdett tárgyalni arról, hogy létrehozzák az emigrációban a baloldal, elsősorban a szociáldemokrata emigráció egységét. Úgy ítélték meg, hogy ehhez a világpolitikai és a magyarországi változások is kedveznek, s tervezni kezdték egy közös konferenciát. Támogatta őket a Belga Szocialista Párt és a Vandervelde Intézet, s ha nem is segítette, de tudomásul vette tervüket a Szocialista Internacionálé.

Eröss Ferenc hármuk (azaz Eröss Ferenc, Borsos János és Presser István) aláírásával 1955. szeptember 23-án meghirdette „a száműzetésben élő magyar szocialisták konferenciáját” az év november 11–13-ra. Célul tűzték ki, hogy megtárgyalják a nemzetközi helyzetet, megvizsgálják „Európa békét biztosító önálló szerepét”, és az otthoni helyzet „tárgyalagos bírálata után” kialakítják álláspontjukat a „korszerű szocializmus alapelveiről”.³⁸

A konferenciát nem sikerült megtartani, mert a Londonban lévő, Szélig Imre-féle csoport és a New York-i, Peyer Károly vezette párt „következetesen elzárkózott a részvételtől”, noha tagjaik közül számosan be-

³⁸ Uo. 1/280. ó. e.

kapcsolódtak az előkészületekbe. Annyi eredmény született, hogy folytatták az eszmecserét a „Magyar Szocialisták Permanens Európai Konferenciája Száműzetésben” keretében. A szervezőkhöz számos vélemény és hozzászólás érkezett, mint azt az 1956 januárjában kiadott 2. számú sajtótájékoztatójuk rögzítette.

A baloldal együttműködése kezdettől fogva zökkenőkkel, rivalizálásokkal volt terhes. Erre utaló jeleket találhatunk Eröss Ferenc, Kiss Menyhért és Andreánszky István levelezésében, de jól érzékelhető Presser István Eröss Ferenchez és Andreánszky Istvánhoz küldött 1956. február 25-i levelében is. Presser nyugtázta: egyetért Eröss Ferenc kérésével, hogy személyesen találkozzanak s beszéljék meg a baloldali emigráció aktuális feladatait, valamint az előző év őszi szakításának körülményeit. „Amikor mostan, a Sztálin halála után először összeült szovjet kongresszus végrehajtja a maga világtörténelmi fordulatát, akkor ez a magyar baloldali szocializmus számára egy olyan sanszot nyújt 1956 tavaszán, amelyet kihagyni kicsinyes civakodások és presztízszempontok miatt megbotcsáthatatlan bűn és jóvátehetetlen hiba volna” – írta.³⁹

Presser és Eröss 1956. március elején találkozott, majd 1956. július 15. és 20. között Zürichben ismételten összejöttek, immár Borsos Sándorral kiegészülve. Tisztázták az együttműködés elveit. Közös nyilatkozat kiadását tervezték, amelyből kitűnik, hogy a magyar baloldali emigráció egyetért a világpolitikai és a magyar belpolitikai kérdések megítélésében. A deklarációban egyértelműen bejelentették volna a magyar baloldali szocialista egységfront létrejöttét. Bár továbbra is egyeztettek véleményüket, de közös nyilatkozat kiadására nem került sor. Az együttműködés ezután is nehézkesen alakult a Valóság-csoport, illetve Presser István, valamint a Magyar Szocialisták Permanens Konferenciája Száműzetésben között. A két csoport külön határozatokkal, nyilatkozatokkal jelentkezett a nyilvánosság előtt.

A konferencia kezdeményezése aktivizálta a magyar baloldali emigrációt. Különösen élénk volt a Belgyumi Bizottság tevékenysége, amelynek vezetésében Andreánszky István is részt vett. Már 1955 novemberében értekezletet tartottak, s megvitatták a Belgyumi Bizottság által kidolgozott „pontokat”.⁴⁰ Andreánszky a Független Magyar Szocialista

³⁹ Uo. 1/167. ő. e.

⁴⁰ Uo. 1/82., 125., 167., 280. ő. e. A Magyar Szocialisták Permanens Európai Konferenciája Száműzetésben Belgyumi Bizottsága által megvitattott pontok: „1. Megalkuvás-é, avagy a nemzetközi kapitalizmus ellen vívott harc egyik eredményes fázisa a kialakult háborús feszültség jelenlegi enyhülése? 2. Európa egységének, politikai és gazdasági függetlenségének szerepe a világ nagyhatalmi egyensúlya szempont-

Mozgalom nevében szólott hozzá a vitához. Hangsúlyozta a béke megőrzésének fontosságát, támogatta az egységes, független Európa megteremtését célzó törekvéseket. „Európa minden népe szellemi összefonódásával alakult ez a kultúra, melyre büszkék vagyunk. Közép-Kelet-Európa alkotó része Európának, és az ott élő népek úgy a múltban, mint ma, alkotó európaiak. A szocializmus Európában született, és a szocializmus szülötte a modern Európa. Mivel a szocialista eszme Európában bontakozott ki, a szocialista szellemnek erőteljesen kell hatnia Európa élete formálásánál” – mondta. Rámutatott azokra a változásokra, amelyek a „népi demokráciákban” lezajlottak, és maradandó jellegűek. A magyarországi társadalmi átalakulást véleménye szerint nem lehet többé visszarendezni, de tovább kell fejleszteni demokratikus irányban.⁴¹

1955 őszén Londonban Kiss Menyhért vezetésével szintén létrejött a Permanens Konferencia Bizottsága; 1956 végén megalakult a szervezet Politikai Bizottsága is, amelynek Eröss Ferenc, Andreánszky István és Kiss Menyhért volt tagja. Nemsokára megjelent a *Szocialista Szemle* és francia nyelven a *Bulletine Socialiste*, a Magyar Szocialisták Permanens Konferenciája Száműzetésben hivatalos lapja, Eröss Ferenc szerkesztésében. A *Szocialista Szemle* közölte a konferencia nyilatkozatait, határozatait, a szervezeti életével kapcsolatos híreket, a beküldött írásokat, valamint cikkeket, riportokat. Itt látott napvilágot Andreánszky István talán utolsó igazi, megrázó riportja, amelyet a belgiumi bányászerecsétlenségről írt.⁴²

jából. Létrejöh-e e célból az európai szocialisták akcióegysége? 3. A közép- és kelet-európai népi demokratikus rendszerek bekapcsolása a nagy európai keretbe igényli-e ezen rendszerek strukturális változását, illetve az egyesülés következményekkel jár-e a nyugat-európai országok gazdasági és társadalmi életére? 4. Azon közép- és kelet-európai országokban, ahol a kapitalizmus kiküszöbölésével új rezsimek születtek, milyen politikai formák alkalmazhatók a szocialisták számára elfogadhatóan, melyek biztosítják az alapvető demokratikus társadalmi, gazdasági és nemzeti jogokat, nem a munkásosztály rovására, ellenkezően, érdekeinek és jogainak teljes kibontakoztatására teremtenek biztosítékokat. 5. A nyugati nagyhatalmak részéről követelt szabad választások elősegítenék-e, avagy visszavetnék a szocialista ideálok győzelmét? Milyen számítások húzódnak meg a kapitalisták részéről egy ilyen terv mögött? 6. A népi-demokrata rezsimek bírálata. Valamint gazdasági és társadalmi szisztémájuk normalizálásának szükség-szerű feltételei szocialista szemzőgből. 7. Az európai kérdés: Németország egységesítése, felfegyverzésének ellenzése, semlegesítése, mint kiinduló alap a többi európai kis és nagy államok lefegyverzéséhez, semlegesítéséhez és gazdasági egységük, együttes függetlenségük létrejöttéhez. 8. A száműzetésben élő szocialisták felelőssége és feladatai...“

⁴¹ Uo. 1/167. ó. e.

⁴² Belgiumban a marcinelle-i Amercoeur bányában 1956. augusztus 8-án bányászerecsétlenség történt, melyben 269 bányász – köztük több magyar – vesztette életét. ANDREÁNSZKY István: A marcinelle-i bányászok halála. *Szocialista Szemle*, 1956. július–augusztus.

Ugyanakkor továbbra is megjelent Andreánszky kiadásában a *Fáklya*, Kiss Menyhért szerkesztésében pedig Londonban az *Igaz Szó*. Andreánszky és Presser többször vitázott a *Fáklya* stílusáról. Presser arra kérte Andreánszkyt, hogy tüntesse el a jobboldali frazeológia maradványait is, mert szerinte „nem lehet jobboldali kifejezésekkel (még csak nyomokban sem) baloldali szocializmust vinni [...] Amit helyteleníték, az bizonyos jelszavak alkalmazása, amelyek 1919-től 1944-ig olyan rettenetes sok kárt okoztak a magyar népnek.” A *Fáklya* 1955-től nemcsak stílusát, hanem tartalmát, színvonalát, témáit, írói gárdáját tekintve is jelentős változáson ment keresztül. Utolsó száma 1957 augusztusában jelent meg. Andreánszky István és Kiss Menyhért kölcsönösen és rendszeresen írtak egymás lapjába, egyeztettek álláspontjukat az aktuális politikai kérdésekben, hirdették a másik kiadványát és kicserélték címlistáikat.⁴³

Az ígéretes kezdetből nem lehetett kibontakozás. 1957. november 12-én Erőss Ferenc levélben közölte Andreánszky Istvánnal: „A Magyar Szocialisták Permanens Európai Konferenciáját a belga hatóságok és politikai testületek felszámoltatták, hivatalos lapját, a *Szocialista Szemlét* betiltották. Mint a Permanens Konferencia titkára, az 1955 novemberében indított kezdeményezésünket ezennel megszüntnek deklarálom.”⁴⁴

A szélesebb körű baloldali összefogásra 1957 novemberében Párizsban még egy kísérlet történt. Borsos Sándor és Presser István kezdeményezésére megszervezték a Magyar Népi Erők találkozóját a Szocialista Európa Mozgalom védnöksége alatt. Az előkészítő bizottság tagja volt André Philip egykori miniszter, egyetemi tanár, a Szocialista Európa Mozgalom elnöke, H. Gironella főtitkár, Presser István, Bolgár László és Borsos Sándor. Meghívást kapott Andreánszky István is. A konferenciát abban a reményben készítették elő, hogy sikerül megvalósítani a baloldal egységes szervezetét és nyilvánvalóvá tenni létezésüket, illetve szembenállásukat a Kéthly–Szélig vezette szociáldemokrata párttal.

Bár Andreánszky véleménye szerint a konferenciával a baloldali emigráció először mutatkozott meg demonstratív módon, mégsem sikerült megvalósítani a remélt egységet. Borsos Sándor még megjelentette a *Szocialista Magyarország, szocialista Európa* című lapjának két számát, többre azonban nemigen jutottak.⁴⁵

Az emigráns baloldali szocialisták aggódva és reménykedve figyelték, mi történik a világban és odahaza. Felsejlett a hazatérés, az otthoni po-

⁴³ PIL 938. f. 1/125., 126. ő. e.

⁴⁴ Uo. 1/82. ő. e.

⁴⁵ Uo. 1/126., 167. ő. e.

litizálás lehetősége is. Próbálták elemezni az 1956. október 23. után történeteket. 1956. október 28-án Presser István feltette Andreánszkyknak a kérdést: „Mit szólsz a legutóbbi hét magyar eseményeihez? Itt egy olyan szélvész kerekedett, amely valamennyiünk feje felett elviharzik. Alig hiszem, hogy volt egy ember, aki erre ebben az explozív formában fel volt készülve.” „Az otthon végbement események jelenlegi kihatása az, hogy Magyarország [...] most előjön, mint a nemzeti függetlenségért hősi harcot vívó nagy nép hazája. Ez ma egy erős benyomás a külföldiek körében, és széles körben csaknem általános ez a nézet. A magyar kommunisták hazafias elemei pedig megmutatták az utóbbi napokban, hogy a Magyar Dolgozók Pártja nemcsak sztálinista lakájok búvóhelye volt” – válaszolta azonnal Andreánszky.⁴⁶ Majd a *Szocialista Szemle* 1956. decemberi számában *A magyar nép nem adja jövőjét a felkínált rossz múltért* címmel elemezte az eseményeket.

1957. március 15-én a Magyar Szocialisták Permanens Konferenciája Száműzetésben nevű szervezet Erőss Ferenc, Andreánszky István és Kiss Menyhért aláírásával tíz pontos állásfoglalásában összegezte véleményét a magyarországi változásokról. Meggyőződésük szerint „a demokratizálódás a szocialista országokban folytatódni fog”. Állást foglaltak a magyarországi konszolidáció sikere mellett. Reményüket fejezték ki, hogy Magyarország szuverenitása visszanyerhető, és leszögezték, hogy „Magyarország szocialista állam kell hogy maradjon, és semmi nemű visszatérés nem lehet a kapitalizmus felé”. Utolsó pontként megfogalmazták a magyar emigráció feladatait is, amely szerint „minden együttműködés és szövetség a kapitalizmus erőivel és a nemzetközi imperializmussal azonos a magyar érdekek elárulásával. A konstruktív politikai emigránsoknak Kelet és Nyugat kiegyezésén kell dolgozniuk, a békés együttélés szellemében.”⁴⁷

Miközben aggódva figyelték a Magyarországon történeteket, igyekeztek tisztázni az emigráció feladatait. Kiss Menyhért szerint „az emigráció [...] kapocs legyen a két világ között, és nem azokat szétválasztó ék. Azért hagyjuk el hazánkat, mert tiltakoztunk a kommunista forradalom túlkapásai ellen. Nem a lényeg ellen tiltakoztunk, nem az ellen, hogy a horthysta feudál-kapitalizmusnak el kell tűnnie.” A *Fáklya* 1957. januári számában ugyancsak Kiss Menyhért *Az emigráció feladata* címmel foglalkozott a témával, a lap augusztusi, utolsó számában pedig *Emigráció és történelem* című írásában Presser foglalta össze véleményét.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ *Szocialista Szemle*, 1957. március.

A baloldali szociáldemokratákat foglalkoztatta a hazatérés gondolata is. Kiss Menyhért már 1956. április 14-i levelében a következőket írta: „Az emigrációt én teljesen céltalannak tartom, és ha a magyar kormány demokratizálódási szándéka valóban komoly, és volt ellenfelei számára becsületes megegyezést kínál, én az ilyet elfogadnám.” Andreánszky István április 16-i válaszában még korainak ítélte a hazatérést. „Magatartásunkat nem dominálhatja személyi megoldás, tekintve, hogy munkásmozgalmi múltunknál fogva feladataink vannak, és kötelességünk változatlanul tisztán képviselni úgy a haza felé, mint a nemzetközi munkásmozgalom felé azokat az ideálokat, amelyeket képviseltünk a náci időkben éppúgy, mint a háború utáni építés korszakában, amelyet mi az emigráció ideje alatt is tisztán megőriztünk.” „Tisztában kell lennünk azzal, hogy itt az emigrációban független politika folytatása borzasztóan nehéz. Láthattuk már eddig is, hogy mindent elkövetnek, hogy izoláljanak, hogy megfojtsanak bennünket. Ez a jövőben szintén így lesz” – írta válaszul Kiss Menyhért 1956. augusztus 22-én. Végül is arra az álláspontra helyezkedtek, hogy megvárják, míg a kormány „hivatalosan” hazahívja őket. Ahogy Medey István fogalmazott 1962. november 6-i levelében: „A szociáldemokrata emigránsok részére a hazatérés kérdése nem amnesztia, hanem egy politikai megegyezés kérdése.”

Természetesen a szociáldemokrata emigráció ebben sem volt egységes. Többen visszatértek Magyarországra, mint például 1959-ben Eröss Ferenc, 1963-ban Kiss Menyhért és Tóth János, míg voltak, akik továbbra is emigrációban maradtak. A döntést időnként családi helyzetük is befolyásolhatta.

Andreánszkyt szintén foglalkoztatta a hazatérés. 1957-től leveleiben meg-megpendítette ezt, s hol bizakodóan, hol elcsüggedten említette a lehetőséget. Végül, miután nem hívták haza, úgy érezte, hogy sem szakmájában, sem a politikai életben nem lennének lehetőségei, s végleg lemondott erről a szándékáról. Még egyszer, 1976-ban vitatkozott Eröss Ferencsel a kérdésről: „Ami pedig azt illeti, hogy látom-e még az országot, ez a fejleményektől függ. Odahaza barátaim egyenként állnak, és egy-egy barát intervenciója nem elegendő ott, ahol burjánzanak a delejes körök a maguk emberei felkarolására s mások ügyeinek elgáncsolására.” Hazalátogatására vonatkozóan kijelentette, hogy miután ő nem kérte a belga állampolgárságot, útlevele nem teszi lehetővé a hazatutazást.⁴⁸

⁴⁸ PIL 938. f. 1/82., 126., 146., 167., 168. ő. e. Eröss Ferenc: i. m.

1956 novemberében Kéthly Anna megjelent a szociáldemokrata emigrációban, mint a forradalomban Budapesten újjászervezett Szociáldemokrata Párt elnöke és a Nagy Imre-kormány minisztere. A Szocialista Internacionáléban is ő lett a magyar szociáldemokraták elismert képviselője. A baloldaliak remélték, hogy Kéthly Anna őket is megkeresi, és politikájának alakításánál figyelembe veszi véleményüket, tapasztalataikat. Andreánszky István a Független Magyar Szocialista Mozgalom nevében, Eröss Ferenc a Magyar Szocialisták Permanens Európai Konferenciája titkáraként 1956. december 26-i keltezéssel nyilatkozatot juttatott el Kéthly Annához, amely szerint készek tárgyalni a magyar szocialisták akcióegységének megteremtéséről. Kéthly azonban elzárkózott a baloldali szociáldemokrata emigrációtól, s ez csalódást okozott Andreánszkyknak. Személyesen ismerték egymást ugyanis, és – mint említettem – 1944. március 19-én Andreánszky István sietett Kéthly Anna segítségére. Méltán vehette rossz néven, hogy a szintén Brüsszelben letelepedő asszony semmiféle kapcsolatot sem kíván vele.⁴⁹

1958 fordulójára az emigrációban maradt baloldaliak korábbi aktivitása meggyengült. Előbb az őket ért támadások, denúciálások, majd életkörülményeik ellehetetlenítése és politikai mozgásterük beszűkülése miatt. Kiadványaik egymás után szűntek meg. Andreánszky István is kénytelen volt felhagyni politikai tevékenységével. A *Fáklya* 1957. augusztusi megszűnése után pár évig más lapokba sem írt. Beteg volt, minden energiáját a napi megélhetés biztosítására fordította; ahogy mondta, lekötötte őt „a napi kenyérért való hajsza”. Bár Pressernek arra a kérdésére, hogy visszavonult-e végleg a politikai életből, azt válaszolta: „Ehhez még fiatal vagyok.”⁵⁰

Hosszú hallgatás után, 1962 tavaszán, Presser felkérésére Andreánszky István ismét több cikket írt a Londonban megjelenő *Szocialista Élet* című lapba. A szerkesztőbizottsági tagságot azonban nem vállalta. (A bizottság tagja Kiss Menyhért, Presser István és Váradi Jenő volt, a kiadó Tóth János.) A lap azonban, amely – mint Presser fogalmazott 1962 augusztusában – „egy rövid dicsőséges periódust jelentett a baloldali emigráció történetében”, nem volt hosszú életű. 1963 tavaszán Tóth János szerkesztésében még egy szám megjelent, rajta Andreánszky neve is mint szerkesztőé. Ő azonban a továbbiakban sem vállalt ilyen feladatot.

1968-ban, Szélig Imre halála után, újabb lehetőség nyílt rá, hogy a még emigrációban élő szociáldemokraták egyesüljenek. Ez azonban And-

⁴⁹ Vö. KÁDÁR Zsuzsanna: A szociáldemokrata emigráció 1956 után. In: VARGA Lajos: i. m. 210–213.

⁵⁰ Andreánszky 1949-től alkalmi munkából élt, 1957 után állást vállalt egy régiségkereskedésben. Az 1980-as években pedig nyugdíjas volt.

reánszkyék számára merő ábrándnak bizonyult. Kéthly Anna vállalta továbbra is a párt elnöki tiszttét, Bede Béla alelnök lett és Bölcsföldi Andor főtitkár képviselte a magyar szociáldemokráciát a Szocialista Internacionálé fórumain. Andreánszky, Presser és Medey hosszas levelezés során sem jutottak egyetértésre a lehetséges tennivalókkal kapcsolatban. Új lapot sem tudtak kiadni, s továbbra is elszigeteltségben maradtak.

Andreánszky és Presser 1957 őszén a Magyar Népi Erők Konferenciáján találkozott először Nagy Balázssal, de rendszeres együttműködés közöttük csak tíz év múlva, 1968-tól alakult ki. Ekkor ugyanis Andreánszky-nál és Pressernél újjólag jelentkezett Nagy Balázs. Ő Párizsban a Magyar Forradalmi Szocialisták Szövetsége Külföldi Csoportjának egyik vezetője és a *Szocialista Forradalomért* című lap szerkesztője volt.

A Magyar Forradalmi Szocialisták Szövetségének Külföldi Csoportja 1956 után jött létre, marxista alapon. Kapcsolódott a Trockij által 1938-ban alapított IV. Internacionáléhoz. Célja „annak a szocializmusnak a megvalósítása, amely a párizsi kommünben, majd az 1917-es forradalomban jelent meg. Amit az 1956-os magyar forradalom és annak tanácsai felidéztek. Harcol a munkásosztály tanácsainak a hatalmáért, a bürokrácia elleni forradalomért. Meggyőződése, hogy a magyar dolgozók csak a világ dolgozóival szövetségben győzhetnek.”

A kapcsolatfelvétel apropóját az adta, hogy Presser az orosz forradalom ötvenedik évfordulójára cikket jelentetett meg a *Volksrechtben Magyarország szocialistái és az orosz forradalom* címmel. Nagy Balázs kérte, hadd vehesse át a *Szocialista Forradalomért* 1968. márciusi különszáma, az ő kommentárjával. Az áprilisi különszámban pedig megjelent Andreánszky István hozzászólása. E cikkek bevezetőjében a szerkesztők hangsúlyozták: „Mutatja két szocialista irányzat egyetértését a döntő kérdésekben, de ugyanakkor nyíltan feltárja a kettő közötti nemegyszeres nagy véleményeltéréseket is.”

Nagy Balázs ezzel egyidőben felkérte Andreánszkyt és Pressert, hogy vegyenek részt egy emlékszám elkészítésében a Magyar Tanácsköztársaság ötvenedik évfordulójára. Mindketten vállalkoztak az együttműködésre; az emlékszám 1969 márciusában jelent meg. Andreánszky István cikkének címe: *50 év múltán. Egy magyar szociáldemokrata így látja a Magyar Tanácsköztársaságot*. Még ez évben Andreánszky István írt egy másik tanulmányt is, *A Sarló mozgalom történetéhez – a Sarlótól a sarló és kalapácsig, az „újarcú magyaroktól” a forradalmi szocialistákig* címmel, amely a folyóirat 1969. szeptemberi különszámában jelent meg. Andreánszky Nagy Balázs meghívására 1969. november 1–2-án Párizsban egy előadássorozaton is részt vett.

Együttműködésüket valószínűleg megkönnyítette, hogy Andreánszkytól nem voltak teljesen idegenek a trockista nézetek. A harmincas évek derekán Pozsonyban az *Ár ellen* című folyóirat szerkesztése során kapcsolatba került a trockista csoporttal. A Sarló-mozgalomról írt, említett tanulmányában beszámolt arról, hogy Terebessy János és Zsolt László „megalakítottak egy marxista–leninista csoportot. Trockij kiadványait adták ki Pozsonyban magyar nyelven, és szerkesztették az *Ár ellen* című folyóiratot. A lap szerkesztőbizottsága trockistákból és baloldali szociáldemokratákból állott. A lap részére Trockij is küldött cikket, amelyben a moszkvai pereket elemezte. Az *Ár ellen* című lapot betiltották, és Terebessyt is elbocsátották állásából.”

Végül Andreánszky Istvánnak még egy jelentős tanulmánya jelent meg *A szociáldemokrata emigráció története és tanulságai* címmel a lap 1971. évi különszámában.

1972. február 6-án meghalt Presser István. A *Szocialista Forradalomért* különszámot szentelt emlékének, tevékenységének. Andreánszky-nak két megemlékezése is megjelent benne. Nemcsak politikai nézeteik, erkölcsi elveik azonossága, hanem őszinte barátság is kötötte Presserhez. 1955-től egyre sűrűbben váltottak levelet politikai kérdésekről, a magyar és a nemzetközi szociáldemokrata mozgalom múltjáról és problémáiról. Nem volt olyan esztendő, hogy ne találkoztak volna személyesen. A zárkózott Andreánszky István talán Presser Istvánnak fedte fel őszintén gondjait, problémáit, bizonytalanságait. Az sem lehet véletlen, hogy Andreánszky hagyatékában számos, Presser tevékenységére vonatkozó dokumentum található.

Időközben Andreánszky figyelme egyre inkább a Magyar Forradalmi Szocialisták Szövetsége, illetve Nagy Balázs felé fordult. Már 1968-tól rendszeresen leveleztek Andreánszky cikkeiről, tanulmányairól, a *Szocialista Forradalomért* szerkesztési és egyéb gondjairól. Korábban tervezett együttműködési nyilatkozatukat is felújították. A közös felhívás röplap formájában 1972 decemberében jelent meg, *Munkásegységfrontot* címen. A Magyar Baloldali Szocialisták csoportjának, valamint a Magyar Forradalmi Szocialisták Szövetségébe szervezett trockistáknak ezt az együttes felhívását Andreánszky István és Nagy Balázs írta alá. A dokumentumban bírálták a magyar kormány politikáját, s javaslatokat fogalmaztak meg a dolgozók anyagi érdekei, a szocialista vívmányok, a politikai demokrácia, a kultúra védelmében. Ennek megvalósítását a tanács hatalom megteremtésétől, egy munkástanácskormány tevékenységétől remélték.

Andreánszky a *Munkásegységfront* példányát és több cikkét megküldte a már szinte egyetlen emigrációban élő szociáldemokrata barátjának,

akivel rendszeresen levelezett, Medey Istvánnak. Medey nem mulasztotta el óvatosságra inteni őt a trockistákkal való együttműködésben. Véleménye szerint „egy önálló és független szociáldemokrata mozgalom hivatott a magyar munkásosztály képviselőjére. Ennek van történelmi múltja és jövője!” Levelében nemcsak a trockista mozgalmat bírálta, hanem a *Munkásegységfrontot* című dokumentumról is ellenvéleménye volt. Ezt azonban csak személyesen kívánta megvitatni.⁵¹

Mindenesetre Andreánszky nemcsak új barátokhoz jutott, hanem megmaradt megszólalási lehetősége, ha korlátozott mértékben is. Esetenként megjelentette közleményeit a *Szocialista Forradalomért* című lapban. Cikkeket is közölt, főleg emlékező jellegű írásokat, amelyekben a Magyarországon megjelent könyveket, írásokat ismertette és bírálta.⁵²

A nyolcvanas években, a magyarországi levelezési, utazási lehetőségek növekedése folytán sokan felkeresték brüsszeli otthonában. Előfordult, hogy volt barátaival együtt üdültek. Élettársa többször járt Magyarországon. Andreánszky István változatlan bőkezűséggel látta vendégül családtagjait és barátait. Újra jelentkeztek a Sarló-mozgalom volt tagjai, a Kassák-féle Munka-kör tagjai, a *Népszava* egykori munkatársai. Ez a kör kibővült olyan tudományos kutatókkal, muzeológusokkal, irodalomkritikával, akik a 20. század eseményeivel foglalkoztak. Andreánszky soha nem tért haza, de „Az ország helyzetét távolról figyelemmel kísérem, újságjaikat, könyvkiadványaikat rendszeresen kapom barátaim révén, nemkülönben a cseh, a szlovák, a kárpátaljai magyar kiadványokat s Romániából a Bukarestben nyomtatott francia nyelvű kiadványokat” – számolt be pataki diáktársának írt levelében.⁵³

Hangulatára jellemző lehetett élete utolsó éveiben a következő pár sor: „Napjaim szomorúak, meghalok egy derék országban, Belgiumban, de idegen csillagok alatt. Ha elmentem, jó magyar népem éljen és emelkedjen. Sokmindenem nincs. Magyar barátaimnak az égről szeretnék adni egy-egy magyar csillagot, hogy azok fényénél messzebb lássanak, mintsem képzeletük őket elviszi. A magyar nép tehetséges, és kiharcolja jobb jövőjét” – írta 1987. szeptember 15-i levelében.⁵⁴

⁵¹ PIL 938. f. 1/280. ő. e.

⁵² A Bürokrácia „felfedezi” a Sarlós mozgalmat. Levél az Új Íráshoz. *Szocialista Forradalomért*, 1972. június; Marosán emlékirata. *Valóság*, 1972. március; Az európai szocialista pártok a „széles úton”. 1973. március; A szociáldemokraták és az európai válság. 1974. január; Milyen is az a szocialista külpolitika?; Ma Nagy Ferenc Magyarországon? 1979. július; Arthur Koestler: A magyar író. Március április. Hozzászólás egy könyvismertetéshez. 1984. február.

⁵³ PIL 938. f. 1/144. ő. e.

⁵⁴ Uo. 1/144. ő. e.

1989. október 12-én halt meg. Halálhírét a Budapesten megjelenő *Szociáldemokrata Népszavában* adta hírül egykori kollégája, barátja, Erdődi János. „...két ízben sikerült találkoznom vele Perugiában, szokása szerint könnyű poggyással, válltáskával érkezett az olasz városba, hogy láthassuk egymást, beszélgethessünk. Szőke, kócos haja, élénk gesztusai, kedvesen lármás vidámsága változatlan volt... Mi marad meg belőled Pista? A küzdelmes, közös évtized emléke, a hűség és bátorság aranyérme a sírodon... Legyen neked könnyű az idegen hant, ha már nem nyugodhatsz hazai földön, amelyért és amelynek népéért egy életen át küzdöttél. Két lobogót hajtunk meg emléked tiszteletére: a magyar háromszínűt és a párt nemzetközi zászlaját.”